

ΑΧΙΛΛΕΑ Γ. ΧΑΛΔΑΙΑΚΗ

ΕΚ ΤΟΥ ΑΡΧΕΙΟΥ Ν. Δ. ΛΕΒΙΔΗ
Η ΔΟΞΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ 25ης ΜΑΡΤΙΟΥ 1908 ΚΑΙ
ΜΙΑ ΑΝΕΚΔΟΤΗ ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΤΟΥ Κ. Α. ΨΑΧΟΥ

ΑΝΑΤΥΠΟΝ ΕΚ ΤΟΥ ΛΔ' ΤΟΜΟΥ (1992) ΤΟΥ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΥ «ΠΑΡΝΑΣΣΟΣ»

ΑΘΗΝΑΙ 1992

ΕΚ ΤΟΥ ΑΡΧΕΙΟΥ Ν. Δ. ΛΕΒΙΔΗ*

Η ΔΟΞΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ 25ης ΜΑΡΤΙΟΥ 1908 ΚΑΙ
ΜΙΑ ΑΝΕΚΔΟΤΗ ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΤΟΥ Κ. Α. ΨΑΧΟΥ

Στὸν φάκελλο ὑπ' ἀριθμ. 2268 τοῦ ἀρχείου Ν. Δ. Λεβίδη ποὺ φυλάσσεται στὸν Φ. Σ. «Παρνασσός», ὁ Νικόλαος Δ. Λεβίδης εἶχε τοποθετήσει μία ἐπιστολὴ τοῦ Κωνσταντίνου Α. Ψάχου, μὲ ἡμερομηνία 27 Μαρτίου 1908. Ἡ ἐπιστολὴ αὐτὴ ἀποτελεῖ ἀπάντηση τοῦ Κ. Α. Ψάχου στὴν, κατὰ πᾶσα πιθανότητα, ἐπαινετικὴ ἐπιστολὴ τοῦ Ν. Λεβίδη¹ γιὰ τὴ Δοξολογία τῆς ἐθνικῆς ἐορτῆς τῆς 25ης Μαρτίου, στὴν ὁποία ἔψαλε ὁ Ψάχος μὲ τοὺς μαθητὲς του τῆς σχολῆς Βυζαντινῆς μουσικῆς τοῦ Ὁδείου Ἀθηνῶν.

Ἡ παρουσία στὸ ἀναλόγιο τοῦ Μητροπολιτικοῦ Ναοῦ τῶν Ἀθηνῶν τῶν μαθητῶν τῆς σχολῆς Βυζαντινῆς Μουσικῆς τοῦ Ὁδείου Ἀθηνῶν, κατὰ τὴν πρώτη ἐπίσημη παρουσία τους, ἐντυπώσασε τὸν Μητροπολίτη Ἀθηνῶν Θεόκλητο, ὁ ὁποῖος πρότεινε νὰ ψάλῃ ὁ ἴδιος χορὸς τὴν ἐπίσημη Δοξολογία τῆς 25ης Μαρτίου. Ἡ ψαλμωδία τῶν μαθητῶν, ὑπὸ τὴν χορορχία τοῦ Κ. Α. Ψάχου, ἐνθουσίασε τελικὰ ὄχι μόνο τὸν παριστάμενο βουλευτὴ Ἀθηνῶν καὶ λάτρη τῆς πατρώας μουσικῆς Ν. Λεβίδη, ἀλλὰ καὶ ὄλους τοὺς παρευρεθέντας. Διαφωτιστικὸ ἐπὶ τοῦ παρόντος εἶναι τὸ κατωτέρω δημοσίευμα, ποὺ διαβάζομε σὲ μουσικὴ ἑφημερίδα τῆς ἐποχῆς². «Κατόπιν τῆς θριαμβευτικῆς

* Θερμῶς εὐχαριστῶ τὸν φίλο καὶ συμπατριώτη κ. Διονύσιο Καλαμάκη γιὰ τὴν ὑπόδειξη τοῦ θέματος καὶ τὸν Πρόεδρο τοῦ Φ. Σ. Παρνασσός καθηγητὴ κ. Νικόλαο Λιβιδάρα γιὰ τὴν ἄδεια μελέτης τοῦ σχετικοῦ φακέλλου τοῦ Ἀρχείου Ν. Δ. Λεβίδη.

1. Ἡ ἐπιστολὴ ποὺ ἔστειλε ὁ Ν. Λεβίδης στὸ Κ. Α. Ψάχο δὲν μᾶς εἶναι γνωστή. Ὁ Ψάχος, στὴν ἀπαντητικὴ του ἐπιστολὴ, ζητεῖ τὴν ἄδεια νὰ τὴν δημοσιεύσῃ στὴ «Βυζαντινὴ Ἐπιθεώρηση». Ὅμως παρὰ τίς ἐκτεταμένους ἔρευνές μας, δὲν κατορθώσαμε νὰ ἐντοπίσωμε τὸ ἐν λόγω περιοδικό, οὔτε βεβαίως νὰ ἐπαληθεύσωμε ἂν ἡ ἐπιστολὴ τοῦ Ν. Λεβίδη δημοσιεύθηκε τελικὰ ἢ ὄχι. Πάντως ἀπὸ τὴν ἀπάντησιν τοῦ Κ. Α. Ψάχου μποροῦμε νὰ συμπεράνωμε ὅτι ὁ Ν. Λεβίδης ἐξέφραζε κρίσεις λίαν κολακευτικῆς, τόσο γιὰ τὴν ψαλεῖσα Δοξολογία τῆς 25ης Μαρτίου 1908, ὅσο καὶ γιὰ τὸ ἐν γένει ἔργον τοῦ Κ. Α. Ψάχου.

2. *Φόρμιγξ*, Περ. Β', ἔτος Γ', Ἀριθμ. 23-24, 15-31 Μαρτίου 1908, σ. 3.

ἐπιτυχίας ἦν ἤρεν ὁ χορὸς τῆς βυζαντινῆς σχολῆς τοῦ Ὠδείου κατὰ τὴν πρώτην ἐπ' ἐκκλησίας ἐμφάνισιν αὐτοῦ, ἀπεφασίσθη ὑπὸ τοῦ σεβ. Μητροπολίτου Ἀθηνῶν ἐν συνεννοήσει μετὰ τοῦ Διευθυντοῦ τοῦ Ὠδείου Ἀθηνῶν κ. Νάζου ὅπως ὁ χορὸς οὗτος ψάλλῃ καὶ κατὰ τὴν 25 Μαρτίου τὴν ἐπὶ τῇ ἐθνικῇ ἡμῶν ἑορτῇ τελομένην Δοξολογίαν.

Καὶ πράγματι· γενομένης τῆς καταλλήλου προπονήσεως τοῦ χοροῦ αὐτοῦ ὑπὸ τοῦ κ. Ψάχου εἰς πᾶν ὅ,τι ψάλλεται εἰς τὴν δοξολογίαν ταύτην ἐξετελέσθη αὕτη μετὰ τῆς αὐτῆς ὡς καὶ πρότερον θριαμβευτικῆς ἐπιτυχίας ὑπὸ τοῦ χοροῦ τοῦ Ὠδείου πρὸς μεγίστην εὐχαρίστησιν τῶν παρευρεθέντων ἐπισήμων καὶ μὴ κατὰ τὴν δοξολογίαν ταύτην.»

Ἐπεὶ τῶν εὐφροσύνων συναισθημάτων ποῦ προκάλεσε στὶς ψυχὰς τῶν παρευρισκομένων ἡ παρουσία τοῦ χοροῦ τούτου συνηγορεῖ ἡ κατωτέρω εἶδηση, ποῦ δημοσιεύθηκε σὲ ἐκκλησιαστικὸ περιοδικὸ τῆς ἐποχῆς³. «Ἡ Δοξολογία τῆς 25ης Μαρτίου ὅπως πάντοτε οὕτω καὶ ἐφέτος ἐτελέσθη ἐν τῷ ναῷ τῆς Μητροπόλεως μετὰ τῆς συνήθους αἴγλης καὶ μεγαλοπρεπειας. Ἄλλ' ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον ἐξαιρετικῶς ὀφείλομεν νὰ ἀναφέρωμεν καὶ τὸ ὁποῖον ἰδιαιτέραν εἰς τὴν τελετὴν προσέδωκεν αἴγλην ἦτο ἡ ὑπὸ τοῦ χοροῦ τῆς ἐν τῷ Ὠδεῖῳ Σχολῆς τῆς Βυζαντινῆς Μουσικῆς ἐκτέλεσις τῶν ὠρισμένων μελῶν διὰ καθαρᾶς Βυζαντινῆς μουσικῆς. Τὸν χορὸν διηύθυνεν ὁ καθηγητὴς κ. Ψάχος κατὰ τὸ σύστημα τῆς διπλῆς βοηθητικῆς γραμμῆς διὰ τοῦ ὁποῖου ἐψάλλησαν τὸ Ἀπολυτίκιον *σήμερον τῆς σωτηρίας*, τὸ Κοντάκιον *Τῇ Ὑπερμάχῳ*, πέντε στίχοι ἐκ τῆς Δοξολογίας εἰς πλάγιον Τέταρτον Ἰακώβου τοῦ Πρωτοψάλτου καὶ ὁ πολυχρονισμὸς τῶν Βασιλέων. Ἡ ἐντύπωσις ἦτο ἀρίστη πάντων τῶν προσκειμένων εἰς τὰ πάτρια εὐχηθέντων ἵνα αἱ προσπάθειαι τοῦ σεβ. Μητροπολίτου Ἀθηνῶν κ. Θεοκλήτου ὑπὲρ τῆς ἀναστηλώσεως τῆς γνησίας Βυζαντινῆς μουσικῆς στεφθῶσιν ὑπὸ πλήρους ἐπιτυχίας.»

Ἐπειτα ἀπ' τὴν πνευματικὴ αὐτῇ μυσταγωγία καὶ τῇ μουσικῇ πανδαισία τῆς ψαλείσης Δοξολογίας⁴, ὁ Ν. Λεβίδης, ὁ ὁποῖος εἶχε διεξαγάγει προσωπικὸ ἀγῶνα γιὰ τὴν προβολὴ καὶ διατήρησιν τῆς πατρώας Βυζαντινῆς Μουσικῆς, ἀποστέλλει ἐπαινετικὴ ἐπιστολὴ πρὸς τὸν Κ. Α. Ψάχο, τὴν ἐπομένη ἀμέσως ἡμέρα. Ὁ Κ. Α. Ψάχος, ὁ ὁποῖος εἶχε ἐπίσης ἐπιδοθῆ σὲ ἓνα δύσκολο ἀγῶνα γιὰ τὴν ἀνύψωσιν τῆς μουσικῆς τῆς ἐκκλησίας καὶ τοῦ ἔθνους),

3. *Ἱερὸς σύνδεσμος*, ἔτος ΙΑ', Περ. Β', Ἀριθμ. 70, 1 Ἀπριλίου 1908, σ. 16.

4. Πρέπει νὰ ἔχωμε ὑπόψιν μας, ὅτι μιλοῦμε πάντοτε ἔχοντας πρὸ ὀφθαλμῶν τὰ δεδομένα τῆς ἐποχῆς ἐκείνης. Ὅταν ἡ Ἀθήνα καὶ οἱ ἐν αὐτῇ Ἴ. Ναοὶ κατακλύζονταν ἀπὸ τετράφωνες χορωδίες καὶ κανταδόρους ψάλτες, ἓνας χορὸς ποῦ ψάλλει «καθαρὴ Βυζ. μουσικὴ» ἔστω καὶ κατὰ τὸ περιορισμένον χρονικὸ διάστημα μιᾶς ἐπισήμου Δοξολογίας, μὲ τὰ λιγοστὰ καθωρισμένα μέλη, ἀρκεῖ γιὰ νὰ σταλάξῃ γλυκασμὸ στὶς ψυχὰς τῶν ἀκροουμένων καὶ νὰ μεταδώσῃ τὴν ὀρθὴ λατρευτικὴ πρᾶξιν τῆς Ὁρθοδόξου Ἀνατολικῆς ἐκκλησίας.

— ὅπως λέγει ὁ ἴδιος, — ἓνα ἀγῶνα ὁ ὁποῖος πολλὰς φορὰς τοῦ προξένησε καὶ θλίψεις καὶ ἐπικρίσεις ἐνῶ συχνὰ εὑρίσκει πρόσκομμα τὴν ἀδιαφορία ἢ καὶ τὴν ἄγνοια τῶν ὑπεθύνων, δέχθηκε τὴν ἐπιστολὴ αὐτὴ «ὡς ζωογόνον αὔραν ἐν μέσῳ ἐρήμου καυστικῆς».

* Ἄς δοῦμε ὁμως ὀλόκληρη τὴν ἐπιστολὴ τὴν ὁποία ἀπέστειλε ὁ Κ. Ψάχος στὸ Ν. Λεβίδη⁵:

Ἐρίτιμε φίλε,

* Ὡς ζωογόνος αὔρα ἐν | μέσῳ ἐρήμου καυστικῆς | ἐπῆλθε μοι ἢ εὐμενῆς | ἄγαν δὲ παρήγορος κρῖ|σις τῆς ὑμετέρας ἐριτίμου φιλίας, ἐπὶ τῇ ἐπιτυχίᾳ | τῆς δοξολογίας τῆς ψαλείσης | κατὰ τὴν ἐθνικὴν ἔορτὴν | ὑπὸ τοῦ χοροῦ τῆς Βυζαντινῆς Σχολῆς τοῦ Ὡδείου καὶ ὑπὸ | τὴν ἐμὴν ταπεινὴν διεύθυνσιν.

Δὲν εὐρίσκω λόγους νὰ | ἐκφράσω τὴν κατέχουσιν | τὴν καρδίαν μου θεομῆν | ἐγνωμοσύνην, ἀλλὰ καὶ | τὸν μέγιστον θαυμασμόν | μου ἐπὶ τῇ ἀγαστῇ ἐμμο|νῇ τῆς ὑμετέρας ἐντιμό|τητος εἰς ιδεώδη ὕψηλὰ | ἅτινα κυρίως διακαίνοσι αὐτὴν ἀπὸ πάντων | τῶν ἄλλων τῶν καλουμένων ἐθνικῶν ἀνδρῶν (!;) | τῶν ἐπαγγελλομένων τόν... Ἕλληνα!

Εἰμὶ ἔθνος, πολυσέβα|στε φίλε, διότι ἐκτιμητὴν | τοῦ λιτοῦ ἔργου μου πρῶ|τιστον, ἔχω τὸν κ. Λε|βίδην, τὰ πρὸς τὸν ὁποῖον | βαθύτατα τῆς καρδίας μου | αἰσθήματα ἐγνωμοσύνης | καὶ ὑποχρεώσεως ἔσονται | ἀπαρ-μείωτα.

Διαβεβαιῶ ὑμᾶς, ἐρί|τιμε φίλε, ὅτι καὶ τὴν ψυ|χὴν μου εἰμὶ ἔτοιμος | νὰ θυσιάσω, ἐργαζόμενος | τὸ ἐπ' ἐμοὶ ὑπὲρ ἀνυψώ|σεως τῆς μουσικῆς τῆς ἐκ|κλησίας καὶ τοῦ ἔθνους μας | ἧς ἢ διατήρησις ἀληθῶς | σὸν τοῖς ἄλλοις κρατεῖ καὶ | στηρίζει τὴν ἐνότητα τοῦ | ἑλληνικοῦ Ἔθνους.

Εὐχαριστῶ θεομῶς διὰ | τὴν ἦν εἰς τὸ λιτόν μου ἔργον | εἰπέρο τις καὶ ἄλλος παρέχετε | ἠθικὴν ἐνίσχυσιν καὶ ὑποστή|ριξιν, δέομαι τῷ Παναγά-θῳ | ὅπως χαρίζεται ὑμῖν ὑγείαν | ἀκλόνητον ἐπ' ἀγαθῷ τῆς | ὑπονομινομένης ἐνότητος τοῦ Ἔθνους.

Δύναμαι νὰ κάμω δημο|σίᾳ χρῆσιν τῆς θαυμασίας | ἐπιστολῆς σας; ἐπεθύμουν | νὰ ἐδημοσιεύετο ἐν τῇ «Βυ|ζαντινῇ Ἐπιθεωρήσει», ἵνα | καὶ οἱ ἐν τῷ ἐξωτερικῷ ἴδω|σιν οἷα αἰσθήματα βασι|λεύουσιν ἐν τῇ μεγάλῃ καρ|δίᾳ σας.

5. Ἡ ἐπιστολὴ εἶναι γραμμὴν σὲ ἄπλῳ χαρτί, τετρασελίδος, διατηρεῖται δὲ σὲ καλῇ κατάστασιν.

Ἀναμένω τὴν / ἄδειάν σας, ἢ ἐν ἐναντία / περιπτώσει δύο λέξεις ἐν / εἶδει κρίσεως ἐπὶ τῆς ψαλείσης / δοξολογίας καὶ τοῦ μετρίου ἔργου / μου ἐν γένει.

27 Μαρτίου
1908

Ὁ ἐθγνωμονῶν φίλος σας
Κ. Α. Ψάχος

Ἐπειτα ἀπὸ 30 χρόνια, ὁ Κ. Α. Ψάχος ἐξέδωσε ὅλα τὰ μέλη ποῦ ἐψάλησαν κατὰ τὴ Δοξολογία αὐτῆ, μὲ τὸ σύστημα τῆς διπλῆς συνηχητικῆς γραμμῆς, σὲ ἓνα αὐτοτελὲς φυλλάδιο⁶. Στὸν πρόλογο τοῦ ἐν λόγῳ φυλλαδίου ὁ Κ. Ψάχος σημειώνει: «...ἡ Βυζαντινὴ ἐκκλησιαστικὴ μουσικὴ, ἡ συκοφαντηθεῖσα ὡς ἀνιαρῶς μονότονος, ἔχει τὴν ἐξ αὐτῆς τῆς μελωδικῆς φύσεώς της προβάλλουσαν ἁρμονίαν της, ἁρμονίαν ὅμως οὐχὶ ὡς φαντάζονται αὐτὴν οἱ ἀποπειρώμενοι νὰ ὑπαγάγῳσιν τὴν ἑλληνικὴν μουσικὴν εἰς τὰς χειροπέδας τῆς ὄλως ξένης πρὸς τὴν φύσιν αὐτῆς εὐρωπαϊκῆς ἁρμονίας. Τοιαύτην ἁρμονίαν ἐφήρμοσα ἐπὶ πάντων ἀνεξαιρέτως τῶν Βυζαντινῶν ἐκκλησιαστικῶν μελῶν, ὅπως καὶ ἐπὶ τῶν θύραθεν τοιούτων, εἰς πλήρες ἀπλουστάτην μὲν ἐν ἀρχῇ, ἥδη ὅμως σύστημα καταστρωθεῖσαν. Καὶ τὸ πλήρες καὶ ἄρτιον τοῦτο σύστημα δὲν στηρίζεται ἀπλῶς, ὡς ὑπέλαβόν τινες, εἰς τετάρτας, εἰς πέμπτας καὶ εἰς ὀγδόας, ἀλλ' εἰς μίαν πρωτότυπον ἀντίστιξιν, ἐκ τῆς ὁποίας παραλλήλως πρὸς τὴν κυρίαν γραμμὴν τοῦ μέλους ἐνσαρκοῦνται δύο ἄλλαι συνηχοῦσαι γραμμαί, ἀποτελοῦσαι καὶ αὗται μελωδίας αὐτοτελεῖς, ὁμοιογενεῖς καὶ ὁμοήχους πρὸς αὐτήν...»⁷. Τὰ λόγια αὐτὰ τοῦ Κ. Α. Ψάχου, φανερόνουν εὐγλωττα τὸν διαρκῆ ἀγῶνα στὸν ὁποῖο ἀφιέρωσε τὴ ζωὴ του, ἐναντι κάθε ἀπόπειρας βεβηλώσεως τῆς πατρώας Βυζ. μουσικῆς καὶ τῆς ἀντικαταστάσεώς της ὑπὸ τῆς τετραφώνου.

Αὐτὸς ὁ ἀγῶνας ἀποτελεῖ τὸ κοινὸ σημεῖο, τὸ ὁποῖο συνέδεε τὸν Κ. Α. Ψάχο, μὲ τὸν βουλευτὴ Ἀθηνῶν καὶ ἔνθερμο ὑπερασπιστὴ τῶν πατρῶων, Ν. Λεβίδη. Τὸ ἰδεῶδες τῆς διατηρήσεως τῆς ἐθνικῆς μουσικῆς μας κληρονομιάς ἔνωσε μὲ στενοὺς δεσμοὺς φιλίας τοὺς δύο ἄνδρες, οἱ ὁποῖοι ὄρθωσαν τὰ πνευματικὰ τους ἀναστήματα καὶ ἀναδείχθησαν πρωτοπόροι στὸν «καλὸν ἀγῶνα» γιὰ τὴ διάσωση καὶ ἀνόρθωση τοῦ ἑλληνικοῦ μουσικοῦ πολιτισμοῦ, κινούμενοι ἀπὸ τὴν Ἀποστολικὴν ρήσιν: «πάντα εὐσχημόνας καὶ κατὰ τάξιν γινέσθω»⁸.

6. *Ἡ Δοξολογία τῆς Εἰκοστῆς Πέμπτης Μαρτίου συντεθεῖσα μετὰ διπλῆς συνηχητικῆς γραμμῆς*, ὑπὸ Κ. Α. Ψάχου, τῇ αἰτήσει τοῦ σεβασμιωτάτου Μητροπολίτου Δράμας, Φιλίππων καὶ Νευροκοπίου Βασιλείου, Ἀθῆναι 1938.

7. Αὐτόθι, σσ. α' - β'.

8. Α' Κορινθίους 14, 40.